

Ålderspensionärernas situation

Birger Forslund

Pensionärsundersökningen har givit viktiga kunskaper om ålderspensionärernas situation, bl.a. genom en intervjuundersökning, som omfattar både objektiva fakta och pensionärernas subjektiva omdömen. Undersökningen visar var behov av ökade sociala och medicinska insatser finns och utgör därmed grund för såväl politiska bedömningar som inriktning av forsknings- och utvecklingsarbete.

Birger Forslund är kansliråd i socialdepartementet och har som utredningsman lett pensionärsundersökningen.

En kartläggning av pensionärernas situation har redovisats av pensionärsundersökningen (PU) i Pensionär '75 (SOU 1977:98) jämte bilagor – Diagram och tabeller (SOU 1977:99) och Intervjuundersökningen (SOU 1977:100). Pensionärernas situation har PU sökt belysa med dels uppgifter från pensionärerna själva om deras levnadsförhållanden, önskemål och deras egen syn på sin situation, dels uppgifter om samhällets insatser, verksamhetens omfattning och nyttjandegraden. Intervjuundersökningen har varit avsedd att ge en allmän bild av pensionärernas situation. Undersökningen omfattar både objektiva fakta och subjektiva omdömen. I viss mån har avsikten varit att söka mäta välfärd och livskvalitet.

Närmare 90 % bor i "vanliga" bostäder

De flesta ålderspensionärer bor enligt intervjuundersökningen i "vanliga" bostäder i småhus eller flerfamiljshus. Bland de yngsta bor endast ett fåtal

(3%) i institution (ålderdomshem, sjukhem, sjukhus), pensionärshem, servicehus eller liknande. Andelen stiger med ökande ålder – 11% av pensionärerna i åldern 70–79 år och 31% av de äldsta bor i institution, servicehus etc. (Tabell 1.)

Tabell 1.

Ålder	"Vanliga" bostäder	Pensionärshem, servicehus etc	Ålderdomshem	Sjukhem	Sjukhus	Totalt
60–69	96,5	3,1	—	0,3	—	100
70–79	89,4	5,6	3,9	0,8	0,3	100
80–	68,9	8,1	19,1	2,6	1,3	100
Samtliga	87,9	5,3	5,3	1,0	0,4	100

Totalt bor en femtedel en eller flera trappor upp från bottenvåningen i flerfamiljshus som saknar hiss.

Ca 80 % bodde i fullt moderna lägenheter och 3 % i lägsta kvalitetsgruppen. Många, främst bland de äldsta, saknade sådana bekvämligheter som vatten, avlopp och wc. Härtill kommer att det sannolikt finns pensionärer som exempelvis har bad i bostaden, men på grund av handikapp och en icke handikappanpassad bostad inte kan begagna sig av bekvämligheterna.

Många pensionärer hade inte tillgång till närservice på sätt som vore önskvärt. En femtedel hade mer än 1 mil till närmaste läkare och apotek. En stor del av pensionärerna uppgav, att kontakterna i bostadsområdet var dåliga.

.....

Drygt tre fjärdedelar av pensionärerna uppgav sig ha långvariga sjukdomsbesvär, handikapp, svaghet av något slag.

.....

Sviktande hälsa, handikapp etc hos tre fjärdedelar

Drygt tre fjärdedelar av ålderspensionärerna uppgav sig ha långvariga sjukdomsbesvär, handikapp, svaghet av något slag. Andelen ökar helt naturligt med stigande ålder. Männen verkar genomgående mer friska. Andelen med långvariga sjukdomsbesvär, handikapp etc i gruppen 80 år och äldre kan skattas till närmare 90%. Något mer än hälften av ålderspensionärerna hade besvär, hänförliga till cirkulationsorganen, en femtedel besvär, hänförliga till "skelettets och rörelseorganens sjukdomar". Var tionde pensionär uppgav skador genom yttre våld, 4% frakturer. För åldersgruppen 60–69 år uppgick frakturer till 2%, för åldersgruppen 80 år och däröver till 7%.

Av ålderspensionärerna använde 18% hjälpmedel för att förflytta sig. Käppar är det vanligaste hjälpmedlet – 13% av pensionärerna i åldern 70–79 år använder det och hela 32% av dem över 79 år. Av gruppen 80 år och däröver använder 7% rullstol, av de övriga åldersgrupperna 2%. Totalt 4% av ålderspensionärerna, de institutionsboende inräknade, är helt eller delvis sängbundna. Bland de äldsta är en tiondel mer eller mindre sängbundna. Cirka 11% av samtliga ålderspensionärer säger sig behöva hjälp av annan person för att förflytta sig utanför bostaden – av de äldsta behöver 30% sådan hjälp.

Närmare 10% hade nedsatt syn och 30% nedsatt hörsel. En obetydlig del saknade helt ledsyn och 2%, främst i den äldsta åldersgruppen (6%), hörde inte alls.

Mindre än en fjärdedel av samtliga ålderspensionärer hade enbart egna tänder, 52% enbart löständer, 4% hade varken löständer eller egna tänder. Nästan tre fjärdedelar har löständer – enbart eller i kombination med egna tänder. Männen har i större utsträckning än kvinnorna egna tänder.

Närmare hälften hade haft kontakt med läkare

Av ålderspensionärerna hade nära 45% haft kontakt med läkare de tre senaste månaderna. Högsta andelen fanns i de äldsta åldersgrupperna. Kontakt med distriktssköterska hade cirka 11% haft och drygt 8% hade legat eller låg på sjukhus. En mindre del (3%) hade haft hembesök av läkare. Det är framför allt i de äldsta åldersklasserna hembesök förekommer. Nästan två tredjedelar vänder sig till en bestämd läkare, de äldre i något större utsträckning än de yngre. Något mer än 43% hade inte haft kontakt med sjukvården eller sjukvårdande personal.

Totalt hade 28% av ålderspensionärerna varit hos tandläkare under de senaste tolv månaderna. Andelen sjunker med stigande ålder.

Mer än var tionde i åldern 80 år och däröver känner sig mycket ensam

Totalt sett känner sig 28% av ålderspensionärerna ofta eller någon gång mycket ensamma. Det är främst de äldsta som känner sig ensamma. Nära 40% av dem känner sig ofta eller någon gång ensam. Mer än var tionde känner sig ofta mycket ensam.

Närmare tre fjärdedelar av ålderspensionärerna uppger sig dock ofta umgås med släkt och vänner. Det är endast 2% som inte alls umgås med dem.

Totalt var 39% av ålderspensionärerna inte medlem i någon förening. 30% var medlemmar i pensionärsförening. De yngre är i något större utsträckning med i någon förening än de äldre. Detta gäller framför allt medlemskap i fackförening.

De flesta pensionerades vid rätt tidpunkt

De flesta (69%) tyckte att de pensionerades vid rätt tidpunkt. Hälften av dem som slutade arbeta vid pensioneringen skulle "absolut inte" ha fortsatt att arbeta, om de hade haft möjlighet till det. 18%

.....

Hälften av dem som slutade arbeta vid pensioneringen skulle "absolut inte" ha fortsatt att arbeta om de haft möjlighet till det. 18% skulle "troligen" inte ha fortsatt.

.....

skulle "troligen" inte ha fortsatt. En femtedel skulle "absolut" eller "troligen" ha fortsatt att arbeta om möjlighet funnits.

Eftersom det visat sig att pensioneringen ibland kan innebära vissa problem, tillfrågades intervju-personerna, vilket problem de upplevde som det största för en pensionär. Ca 60 % uppgav sig inte uppleva några direkta problem. Andelen var något lägre i den äldsta åldersgruppen än i de övriga.

Av de äldsta (80 år och däröver) upplevde 12 % ensamheten som det största problemet. Därefter kom ekonomiska svårigheter och sysselloshet. Största andelen med sådana problem fanns i de yngre grupperna.

Totalt sade sig 13 % i förväg ha gjort upp speciella planer på vad man skulle göra när man blev pensionerad. De yngre säger i större utsträckning än de äldre att de gjorde upp planer.

Närmare hälften hade med glädje sett fram mot pensioneringen. Drygt 40 % hade varken känt glädje eller tyckt illa om den. Ca 6 % hade direkt tyckt illa om pensioneringen. Totalt tyckte 45 % att pensions-tiden blivit bättre än man väntat sig, 39 % att den blivit som väntat och 6 % att den blivit sämre än väntat.

Drygt en tredjedel klarar sig helt utan hjälp

Av pensionärerna i åldern 80 år eller äldre är det 8 % och av de rörelsehandikappade 5 %, som klarar sig helt utan hjälp – övriga är beroende av hjälp. Drygt en tredjedel klarar sig utan hjälp totalt sett. Det är 3 % av de intervjuade ålderspensionärerna som varken klarar sig själva eller får tillräckligt med hjälp när det gäller en eller flera dagliga sysslor.

Ca 10 % av ålderspensionärerna tycker att de skulle rent allmänt behöva mera hjälp. Det är främst åldersgruppen 70–79 år och de rörelsehandikappade som behöver mera hjälp.

Den mesta hjälpen får man från hushållsmedlem. En fjärdedel av pensionärerna får hjälp av annan hushållsmedlem, grannar eller bekanta dagligen inkl. lördag och söndag. Av de äldsta fick 44 % hjälp, 32 % daglig hjälp inkl. lördag och söndag.

Känner inte till rättigheter och förmåner

En knapp fjärdedel av ålderspensionärerna sade sig

En fjärdedel av pensionärerna får hjälp av annan hushållsmedlem, grannar eller bekanta dagligen.

inte känna till sina rättigheter och förmåner som pensionär medan en dryg fjärdedel var tveksam beträffande sina kunskaper. Det är framför allt de äldsta (80 år och äldre) och de rörelsehandikappade som säger sig inte känna till eller är tveksamma beträffande sina förmåner och rättigheter. Närmare 40 % säger, att de känner till sina förmåner och rättigheter. Kvinnorna uppgav i större utsträckning än männen att de inte kände till förmåner och rättigheter.

Mer än var femte i åldern 80 år och däröver i institution

Totalt fanns som nyss framgått ca 7 % av ålderspensionärerna i olika institutioner (ålderdomshem, sjukhem och sjukhus). Av pensionärerna i åldern 80 år och däröver var det 23 %.

Genom kommunenkäten och enkäterna beträffande den somatiska och psykiatriska långtidssjukvården kan i viss grad pensionärernas levnadsförhållanden inom institutionerna belysas. Vidare kan genom PU:s hemsjukvårdsenkät förhållandena inom hemsjukvården något belysas.

Ca 42 % i ålderdomshem gravt handikappade

Enligt kommunenkäten var uppskattningsvis 42 % av pensionärerna på ålderdomshemmen gravt handikappade varav 8 % gravt flerhandikappade. Av samtliga pensionärer betecknades 10 % som psykiskt störda (oroliga och/eller förvirrade etc.) och nära 1 % som störande. Andelen pensionärer som var blinda eller saknade ledsyn utgjorde 3 % och de helt döva något mer än 1 %. Drygt 11 % var gravt rörelsehindrade. Helt sängbundna var likaledes något över 1 %. Ca 20 % bedömdes vara i behov av tillsyn dag och natt med korta intervaller. Omkring 16 % bedömdes som långtidssjuka eller lika vårdkrävande.

Utöver mera normal omvårdnad behöver många pensionärer personlig hjälp av olika slag. Ca 46 %

beräknades omfattas av sådana speciella vårdinsatser och då var inte de personer som erhöll hjälp med medicinering och/eller injektioner medräknade. I mer än vart tionde ålderdomshem fick pensionärerna lägga sig tidigare än de önskade. Över 11 % av pensionärerna hade dålig kontakt med anhöriga och vänner. I några hem var det mer än hälften som antingen helt saknade eller inte hade regelbunden kontakt med någon utanför hemmet. Mer än 40 % av pensionärerna hade egen telefon.

Av totalt redovisade 54 500 rum i ålderdomshem var ca 90 % enkelrum. Uppskattningsvis delade 4 000 pensionärer rum. Endast 4 000 pensionärsrum var utrustade med wc, tvättställ och bad eller dusch. Över hälften av pensionärerna hade delvis egna möbler. Ett fåtal hade sina rum möblerade helt med egna möbler. Cirka 13 % av pensionärerna fick posten till rummet genom brevbäraren.

Den somatiska långtidssjukvården till största delen äldreomsorg

Av de inom den somatiska långtidssjukvården redovisade patienterna var 86 % 70 år eller äldre, 55 % 80 år och däröver. Drygt 10 % var mer än 90 år. Mindre än 2 % var under 50 år. Det är således ett förhållandevis ringa antal personer i medelålders och yngre åldrar som vårdas inom den somatiska långtidssjukvården.

Av de inskrivna patienterna ansågs 3,5 % (1 300) ha kunnat skrivas ut till egen bostad och 5 % (1 800) till ålderdomshem. Flera orsaker angavs till att återplacering i eget hem inte kunnat ske. En tredjedel uppgavs sakna lämplig bostad. Andra skäl uppgavs vara otillräcklig hemsjukvård, brist på social hemhjälp samt att patienten inte ville flytta. Hälften av patienterna hade ingen bostad att återvända till.

Mer än en fjärdedel hade 2–4 års vårdtid. För 47 % av patienterna angavs vårdbehovet bero på övervägande eller enbart somatisk funktionsnedsättning, för 7 % psykisk funktionsnedsättning. För många av patienterna (46 %) uppgavs både somatisk

Hälften av patienterna (i långtidssjukvården) hade ingen bostad att återvända till.

Hemsjukvårdens innehåll uppfyller i många avseenden inte de krav man kan ställa på god hemsjukvård.

och psykisk funktionsnedsättning som orsak till vårdbehovet. Nära en tredjedel av patienterna matades. Över 80 % behövde hjälp vid sänggåendet. Enligt personalens uppfattning var det ca 14 % som måste läggas till sängs tidigare än som var önskvärt med hänsyn till patienternas tillstånd och egna önskemål. Tre fjärdedelar fick inte vistas ute så mycket som önskvärt. Personlig hjälp utöver vård och behandling, tex hjälp med telefonsamtal, brevskrivning, högläsning lämnades i varierande utsträckning. Nära 13 % hade ingen regelbunden kontakt utanför institutionen.

Ca 5 000 (14 %) av patienterna hade haft "permission" under de senaste fyra veckorna. Ytterligare 10 500 skulle ha kunnat beredas permission. Den vanligaste orsaken till att så inte skett var, att patienten inte kunnat få hjälp av anhörig. Som exempel på andra skäl angavs främst att patienterna inte ville eller vågade, att avståndet till anhöriga var för långt, att anhöriga saknades eller att initiativ inte tagits från vare sig patient eller anhörig.

Närmare hälften av vårdplatserna fanns i rum med 4 eller flera bäddar. Endast en mindre del av rummen var försedda med wc, tvättställ, bad/dusch. Hälften av vårdplatserna fanns i rum, som endast hade tvättställ. Bortsett från egna kläder var det endast få patienter som hade med sig egna tillhörigheter.

Mindre andel äldre inom den psykiatriska långtidssjukvården

Andelen äldre bland patienterna inom den psykiatriska långtidssjukvården var inte så stor som inom den somatiska. I sjukhemmen var andelen mellan 30 och 40 %. Många patienter skulle också här kunna skrivas ut. Av de inkomna uppgifterna framgår att mer än 1 000 patienter uppgavs kunna bli utskrivna. Som orsak till varför så inte skett har bl a uppgivits att lämplig bostad saknades, hemsjukvården var otillräcklig, social hemhjälp inte kunde erhållas.

Tabell 2.

	Procent av samtliga i åldersgruppen						Samtliga
	65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	90-w	
Social hemhjälp	5,8	13,4	26,4	37,6	39,7	35,1	17,6
Servicebostäder	(0,2)	(0,4)	(0,7)	(1,0)	(1,2)	(1,2)	(0,5)
Ålderdomshem	0,5	1,5	4,5	12,1	23,6	39,8	4,7
Somatisk långtidssjukvård	0,6	1,3	3,0	6,0	12,1	22,2	2,8
Psykiatrisk sjukvård	0,8	1,4	1,6	2,3	2,6	2,6	1,4
Samtliga	7,6	17,5	35,5	58,0	78,1	99,8	26,4

Nära hälften av patienterna hade mer än fem års vårdtid. En tredjedel av patienterna behövde hjälp vid sänggåendet. Totalt måste ca 13 % lägga sig tidigare än vad personalen bedömde som önskvärt. Nära 3 000 patienter fick hjälp med att matas. Mer än 2 400 var rullstolsbundna. En tredjedel av patienterna fick inte vistas ute så mycket som önskvärt. Som skäl hör för angavs i de flesta fall personalbrist. Det förekommer i relativt stor omfattning att patienter inte har kunnat få "permission". Anledningen var i allmänhet, att patienten inte kunnat få hjälp av anhörig eller inte hade lämplig bostad.

Av ca 29 000 redovisade vårdplatser fanns en fjärdedel i enkelrum och närmare hälften i rum med 4 eller flera sängar. Ca 4 400 vårdplatser fanns i rum med 6 eller flera sängar.

Hemsjukvården viktig del av äldreomsorgen

Mer än hälften av patienterna inom hemsjukvården var i åldern 65-84 år. Hemsjukvården har utvecklats till en form av ekonomiskt bidrag från sjukvårdshuvudmännen, medan kommunerna genom den sociala hemhjälpens svarar för det praktiska arbetet i allt större utsträckning. Hemsjukvårdens innehåll uppfyller i många avseenden inte de krav man kan ställa på god hemsjukvård. Om sjuka och handikappade skall få möjlighet att få stanna kvar i den invanda miljön och där få social och medicinsk trygghet krävs betydligt ökade insatser för sjukvård och rehabilitering.

Samhällsservice inom olika åldersgrupper

Praktiskt taget alla pensionärer i åldern 90 år och däröver kan beräknas ha fått samhällets stöd i nå-

gon form år 1975. I åldersgruppen 70-74 år rör det sig om närmare 18 % och i gruppen 65-69 år nära 8 %. Av åldersgruppen 65 år och däröver fick något mer än en fjärdedel hjälp av något slag, som närmare framgår av tabell 2.

Nyhyttan

Kurort och enskilt sjukhem

Storslagen bergslagsnatur — utmärkta promenadvägar — hög och torr barrskogsluft — sjukgymnastik — massage — bad.

Läkare: Med. Dr G. Smårs.

Behandling av invärtes sjukdomar, mag- och tarmsjukdomar, hjärt- och blodtryckssjukdomar, reumatiska åkommor. Konvalescens och rekreation. Prospekt och upplysningar genom rumsbeställningar. Tel 0587/604 00.

Postadress: 713 00 NORA